

המתנה בין בשר לחלב

הרב יוני דון-יחיא

דין האוכל מאכלים בשריים:

א. מן התורה אסור לאכול בשר בהמה שנתבשל עם חלב, וזה נלמד מהפסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו" (ש"ע יו"ד פז, א). חכמים קבעו כמה הרחקות כדי שלא ייכשל האדם באיסור התורה ח"ו. אחת ההרחקות היא שאין לאכול דברי חלב לאחר אכילת בשר, כדברי רב חסדא: "אכל בשר – אסור לאכול גבינה" (חולין קה, א). חובת המתנה חלה אפילו על כלשהו בשר ולא דווקא כזית (הפלאה).

ב. נחלקו הראשונים בגדר גזרת חז"ל, ולפי רוב הראשונים יש לחכות מסעודה לסעודה, כמו שאמר מר עוקבא בגמרא שכך הוא נוהג (קה, א) ורק אז ניתן לאכול דברי חלב.

מהו הגדר של המתנה מסעודה לסעודה? לפי התוספות אין שיעור זמן קבוע, אלא לעבור לסעודה אחרת על ידי ברכה אחרונה וסילוק השולחן (בימינו שאין מפנים את השולחן עצמו, יש לפנות את הכלים הבשריים מהשולחן), ואז ניתן לאכול דברי חלב. לפי הרמב"ם, רא"ש ועוד כוונת הגמרא לשיעור זמן קבוע שבין סעודה לסעודה. כתב הרמב"ם ששיעור זה הוא כשש שעות.

ג. השו"ע פוסק כרמב"ם שיש לחכות שש שעות, ובנוסף יפנה את הכלים הבשריים מהשולחן ויברך ברכה אחרונה (יש"ש וש"ך).

הרמ"א מביא שהמנהג להקל כתוספות, אלא שהחמירו לחכות שעה, וביאר זאת הגר"א על פי הזהר הקדוש שמצריך להמתין שעה. למעשה, גם האשכנזים מחמירים כיום לחכות שש שעות (פרי מגדים, חכמת אדם, ערוך השולחן וקצש"ע).

אמנם מי שנהגו אבותיו לחכות שלוש שעות (כמנהג ה"קים) או שעה (כמנהג יהודי הולנד) יש אומרים שיחזיק במנהגו (בשם הרב שך), ויש אומרים שטוב וראוי שישנה מנהגו לשש שעות (משנה הלכות וילקוט יוסף, וכפי שסיים הרמ"א "כן נכון לעשות"), ויש אומרים שבארץ ישראל מחויב להמתין שש שעות כמנהג המקום (גרי"ש אלישיב). מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל המליץ לי לקבל "בלי נדר" לחכות שש שעות, ויועיל למקרים שאשכח להמתין שש שעות, שלא אעבור על איסור.

ד. מי שחלה קצת ורפואתו לשתות חלב, יש מי שמתיר לאחר המתנת שעה וניקוי הפה (ערוה"ש). וכן מעוברת או מניקה שצריכה קפה ואינה יכולה להמתין יותר (גרי"ש אלישיב). ומפוסקים אחרים נראה שמותר לאחר שעה וניקוי הפה גם אם אינו שותה או אוכל דברי חלב "לשם רפואה" אלא שרצונו לשתות חלב (חכמת אדם, בן איש חי, כף החיים). לגבי בליעת כדור חלבי לאחר אכילת בשר, האגרות משה מיקל שלא גזרו בזה, שבט הלוי מחמיר חוץ ממקרים מסוימים (עי' בגוף המאמר), ולציץ אליעזר שיטת ביניים – לחולה יש להקל לגמרי, ולבריא מותר שעה אחרי אכילת הבשר או רבע שעה לפני אכילת הבשר.

ה. **מה הסיבה** שגזרו חכמים להמתין אחרי בשר? לפי הרמב"ם משום חתיכות בשר שנשארות בין השיניים, ולפי רש"י משום שטעם הבשר נשאר בפה זמן ארוך. החשש הוא שאם יאכל חלב ירגיש שהוא אוכל בשר בחלב ויבוא להקל באיסור זה, וכן יתכן שיצא מעט בשר מפיו ויראה כאוכל בשר בחלב (גן המלך).

להלכה פסק השו"ע שחוששים לשני הטעמים (ולא כיש"ש שנוקט רק כטעם השני). לכן **גם מי שלועס בשר לתינוק ואינו בולעו** (כך שלא נשאר טעם בשר בפה) צריך להמתין שש שעות (ולא כערוה"ש שנוטה להקל אם מנקה שיניו היטב בחוט דנטלי). יש אומרים שאשכנזים יכולים להקל אחר לעיסה להמתין שעה בלבד (יד יהודה ובדי השולחן) אך ישראל קדושים החמירו משום "לא פלוג" ולכן נראה שאין להקל (ע"פ הפמ"ג).

ו. אמנם יש מקרים שבהם אין צריך להמתין: הטועמת תבשיל שהכינה ופולטת אותו מיד, וכן המכניס בטעות חתיכת בשר לפיו ונזכר שאינו רוצה להיות בשרי ופלט את החתיכה כשהיא שלמה – אינם צריכים להמתין (בן איש חי וכף החיים), אך אם בא לאכול דברי חלב בטרם חלפה שעה, יעשה קינוח והדחה (ילקוט יוסף).

וכן יש להקל באוכל מאכל שאינו בשרי אלא שהתבשל בסיר בשרי, ואפילו אם המאכל חריף (רע"א); ואפילו אם היו בסיר קצת שאריות של בשר (ש"ך, חכמת אדם ורוב הפוסקים, ולא כאליה רבה) אם הם בטלות בשישים (ב"ח וכף החיים, ולא כערוה"ש ופ"ת שמקילים). היתר זה של שאריות אוכל נכון גם במי שאכל בשר, שמותר לו לשתות אח"כ מים בכוס שנותרו בה מעט מאוד שאריות חלב. וכן יש להקל להכין כוס קפה בתוך שש שעות לאכילת בשר, אף שבסוכר או בקפה יש מעט טיפות חלב (שבט הקהתי). אמנם אחרי אכילת מאכל פרווה שהיה באותה צלחת עם בשר חם (אף שאין בו רוטב), הגר"מ הלבירשטם מחמיר, והילקוט יוסף מיקל לספרדים.

ז. את שש השעות מונים מסוף **אכילת הבשר**, אפילו שעוד לא בירך ברכת המזון, ועד התחלת **אכילת החלב**, אפילו שהתחיל את הסעודה החלבית לפני כן

(גרי"ש אלישיב, משנה הלכות, בדי השולחן, ילקוט יוסף, נטעי גבריאלי; ולא כערוה"ש שמחמיר).

ח. **שש השעות נמדדות** לפי שעות קבועות של שישים דקות (פרי מגדים, כף החיים ורוב הפוסקים), ולא כאומרים שמדובר בשעות זמניות (פרי חדש). יש להמתין עד סוף השעה השישית (שו"ע, חכמת אדם ועוד). בשעת הדחק יש מקילים לאחר חמש שעות (דברי יציב), יש מקילים לאחר רוב שעה שישי (יביע אומר), ויש מקילים לאחר שני שלישי השעה השישית (דברי שלום). ולכן בישיבות נהגו להקל בפחות משש שעות כדי לשמור על סדרי הישיבה (ילקוט יוסף וכן נהוג במרכז הרב), אך יש אומרים שאין להקל בפחות משש שעות, גם בישיבות (גר"מ אליהו). למעשה נראה עיקר כדעה שניה שימתין בשעת הדחק רוב שעה שישי.

ט. **המסתפק** אם עברו שש שעות – יש מחמירים (יד יהודה וגר"ח קנייבסקי), ויש מקילים (הרבה פוסקים בדרכי תשובה, בדי השולחן, ילקוט יוסף ושבט הקהתי) ונראה כמותם.

י. **אם שכח** שטרם עברו שש שעות, ובירך על מאכל חלבי – אם בירך ברכה אחרונה על הבשר והסיר את כלי הבשר, יטעם מהמאכל מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה (יביע אומר). ויש אומרים שדווקא אם עברה שעה יטעם מעט (באר משה), ויש מוסיפים שיעשה קינוח והדחה בזריזות ואז יאכל מעט (תשובות והנהגות ובדי השולחן). והעיקר כדעה ראשונה.

יא. אם שם לב לאחר המתנת שש שעות, שיש חתיכת בשר בין שיניו – עליו להוציאה (שו"ע ולא כיש"ש שגם בספק יש להוציאה) ולעשות קינוח הפה והדחתו המבוארים להלן (רמ"א). מי שיש חורים בשיניו ונשארות שם שאריות אוכל, צריך תמיד לנקר שיניו (בן איש חי).

יב. **קטן** עד גיל שלוש אינו צריך לחנכו להמתין בין בשר לחלב, רק שלא יהיה פיו מלוכלך מבשר (באר משה, שבט הלוי). אחרי גיל שלוש יש נוהגים להמתין שעה ולהעלות בהדרגה את זמן ההמתנה עד גיל שש, שאז מחנכים לשש שעות (באר משה). אמנם יש אומרים שעד גיל שש אין צורך לחנכו להמתנה (גרי"ש אלישיב). מגיל שש והלאה, יש נוהגים לחנך לשש שעות (ילקוט יוסף), ויש אומרים לחנך מגיל שש עד שמונה לשעה אחת, ומגיל שמונה עד שתים עשרה לשלוש שעות (גרי"ש אלישיב). שנה לפני גיל מצוות מחנכים לשש שעות (גרי"ש אלישיב וילקוט יוסף). אף שהבאנו שמגיל שש נוהגים לחנך לשעות, אם יש צורך להמתין פחות או שהקטן מתעקש לאכול רק דברי חלב, יש להקל אחרי המתנת שעה, קינוח והדחה, עד גיל תשע (חלקת יעקב) ויש אומרים עד שנה לפני גיל מצוות (ילקוט יוסף).

דין האוכל מאכלים חלביים:

יג. לפי הרי"ף ורוב הראשונים אין צורך בהמתנה אחרי אכילת דברי חלב, אך יש לעשות קינוח והדחה. להלכה פסק השו"ע שיש לעשות **רחיצת ידיים, קינוח הפה והדחתו**.

יד. לפי הגמרא והשו"ע **רחיצת הידיים** נחוצה רק בלילה, אך ביום די להתבונן שהם נקיות. אך נוהגים כרבינו פרץ, להחמיר לכתחילה לרוחצם גם ביום (ש"ך ועוד), ואף כשאכל עם סכו"ם ולא נגע במאכל (פרי מגדים וכף החיים, ולא כפרי חדש).

יש לרחוץ במים ולא בשאר משקים (ש"ך, פלתי וחכמת אדם), אך כשאין מים בסביבתו ניתן לסמוך על המקילים (כף החיים). יש לרחוץ מעל כיור או כלי ולא על גבי קרקע מפני רוח רעה, כמו במים אחרונים (שו"ע ועוד), ויש מקילים בזה (יש"ש ופר"ח), ונראה שבשעת הדחק ניתן לסמוך עליהם.

טו. **הדחת הפה** נעשית בכל משקה (חכמת אדם וערוה"ש). קינוח הפה הוא לעיסת כל דבר מאכל, מלבד ירקות ותמרים (גמרא ורמב"ם, ולא כרי"ד שפירש שהוא הדין לשאר פירות).

ניתן לפלוט את המאכל לאחר לעיסתו (רמב"ם, וכן פסקו הפמ"ג, חיד"א, יד יהודה ומשנה הלכות), ויש אומרים שלכתחילה יש לבלוע כדי שלא להפסיד אוכלין (פתחי תשובה ובן איש חי), ויש אומרים שאם לא בלע אינו נחשב "קינוח" (פרי תואר). והעיקר כדעה ראשונה אלא שיאכל פחות מכזית כדי שלא להפסיד אוכלין.

טז. אין סדר מחייב לקינוח והדחה (שו"ע, ש"ך, פר"ח, גר"א, חכמת אדם ועוד). ויש מחמירים לעשות קינוח ואחר כך הדחה (בן איש חי). ויש אומרים שמן הדין אין סדר מחייב אך ראוי להקדים את הקינוח (כנסת הגדולה, ילקוט יוסף). והעיקר כדעה ראשונה.

מי שהמתין שעה, אינו צריך קינוח והדחה משום שהרוק מנקה את הפה (איסור והיתר, ש"ך, פר"ח, חכמת אדם, כף החיים ועוד, ולא כט"ז).

יז. **צחצוח שיניים** עם משחה, ושטיפת הפה לאחריו במים, נחשב כקינוח והדחה (גר"מ אליהו). עוד נציין שבסעודת פת יש דרך קלה לקיים דין זה, שהרי עושים בתחילה נטילה (של הידיים) ואחר כך קינוח (באכילת הפת) ואם ישתה משהו יקיים גם הדחה – ואז יכול לאכול בשר.

יח. **השותה חלב** או משקה שיש בו חלב, יש אומרים שדינו כאוכל גבינה וצריך לעשות רחיצה, קינוח והדחה (איסור והיתר, דברי מלכיאלי). ויש אומרים שמספיק להדיח את הפה במשקה (רש"ש, יביע אומר, הרב פפויפר). והעיקר כדעה ראשונה.

יט. כשרוצה לאכול אחרי הגבינה בשר עוף (שאין בו איסור בשר בחלב מן התורה), מבואר בגמרא שאין צריך נטילה וקינוח. וכן פסק השו"ע. וכן כתבו הרב פפויפר והילקוט יוסף. אולם יש נוהגים לעשות נטילה, קינוח והדחה (זבחי צדק, בן איש חי וכף החיים).

כ. לפי הגמרא והראשונים הנ"ל, התבאר שאין צורך בהמתנת זמן או אפילו לברך ברכה אחרונה, כדי לאכול בשר. אולם הבית יוסף מביא **מהזוהר הקדוש** שאין לאכול גבינה ובשר בסעודה אחת וכן יש להמתין שעה אחת ביניהם. וכן נקטו פוסקים נוספים (לבוש, פר"ח, של"ה, גר"מ אליהו). ויש אומרים שהלכה כתלמוד שלא החמיר בזה (מג"א, מלבושי יו"ט, חכמת אדם, מ"ב, יביע אומר). למעשה, מובא בפוסקים רבים שנוהגים להמתין **חצי שעה**, ופירשו כן בכוונת הזוה"ק (מטה ראובן ופרי הדר).

לגבי השותה משקה חלבי מבלי לאכול עמו מיני מזונות (שאז אין המשקה נדבק בשיניים), יש מי שכתב שאין נוהגים להמתין כלל, ויתכן שהזוה"ק מודה לזה (תשובות והנהגות), ויש מי שכתב שיש להמתין (מטה ראובן).

כא. **גבינה קשה** מתולעת, או שהבשילה ששה חודשים – כתב הרמ"א שטוב להחמיר לחכות אחריה שש שעות, כיון שיש חתיכות שנשארות בין השיניים (ולא כמהרש"ל שחולק על חומרה זו). וכן יש לברך ברכה אחרונה, כמו שנתבאר לגבי האוכל בשר (מג"א ומ"ב). וכן נהגו (אחרונים). ויש מקילים לאחר שעה (ש"ך). לגבי הספרדים, יש אומרים שגם הם נהגו להחמיר בגבינה קשה (בן איש חי וכף החיים) ויש חולקים (גר"ע יוסף).

כב. **גבינות צהובות** בימינו לא מבשילות במפעל ששה חודשים, ולכן אין צריך להמתין לאחריהם שש שעות (באר משה, גר"א קוטלר, גר"ד ליאור, גר"י אריאל, מנחת אשר, גר"א מלמד, הרב וייטמן). ויש אומרים שיש להמתין שש שעות (גרי"ש אלישיב, גר"מ אליהו, שבט הלוי, מעדני השולחן), ולשיטתם יש להחמיר גם כשהגבינה התרככה כגון פיצה (גרי"ש אלישיב). ויש דעה שיבדוק בתאריך היצור שעל האריזה אם עברו ששה חודשים (משנה הלכות). והעיקר כדעה ראשונה.